

Szilágyi Ákos

A mi Trianonunk és a mi Auschwitzunk

[„Trianon a mi bajunk?”]¹

Köszönöm a meghívást, örülök, hogy ilyen szép számmal eljöttek erre a beszélgetésre. Előljáróban szeretném leszögezni: nem vagyok szaktörténész, nem vagyok Trianon kutatója, igaz, Trianon nemzetvallási mítoszának hívője sem. Nem mondhatnám, hogy gondolkodásom Trianon „fekete Napja” körül forog. Ha már, akkor inkább Auschwitz „fekete Napja” körül, de ez egész Európa, az európai civilizáció „fekete Napja”, nem egyedül Magyarországé, természetesen. Ha jól értem, meghívásom apropója is az a kis írás, amelynek címe: *Auschwitz és Trianon – A sivatag törvénye*. Fenn van a neten, bárki elolvashatja (www.szilagyiakos.hu/tanulmanyok.html). Ugyanakkor és éppen a modern magyar nemzeti identitás szempontjából megkerülhetetlennek tartom azt a mentális konstrukciót, amelyben Trianon az elgyászolhatatlan, vagyis abszolút nemzeti veszteség

---

¹ Elhangzott a „Trianon a mi bajunk?” címmel Hunčík Péter Szlovákiában élő magyar író, pszichiáter, politikus, és Zsebők Csaba költő, történész részvételével megrendezett beszélgetés bevezetőjeként a budapesti Sajtóház Mikszáth-termében 2016. február 18-án. Az előadás szövege megjelent a *Mozgó Világ* 2016. áprilisi számában. A folyóiratban megjelent szövegről a Klub Rádióban beszélget a szerzővel Pikó András.
<http://www.klubradio.hu/klubmp3/klub20160506-205850.mp3>

neve, a magyar nemzet pedig a gonosz vagy részvétlen, netán kárörvendő világgal szemben az abszolút áldozat, a legnagyobb vesztes szerepét játssza. Megkerülhetetlennek gondolom ezt a gyakran „magyar passióként”, „magyar Kálváriaként” giccsbe fordított, valamiféle nemzeti üdvtörténet középpontjába emelt mentális képződményt, mert – 1920 után társadalmi hisztériává fokozva, aztán az ellenforradalmi rendszer irredenta legitimációs ideológiájaként, majd az államszocializmus évtizedei alatt elfojtva, a társadalmi tudattalan mélyén lappangva, ma pedig újra a hatalom legitimációs ideológiájának alkotóelemeként – hamis, önsorsrontó, olykor végzetes irányba terelte, illetve tereli még ma is a közgondolkodást és a politikai cselekvést. Sőt, úgy vélem, mentálisan talán ez a Trianon-komplexum volt és maradt a legfőbb akadály politikai nemzetté válásunknak, fő oka a magyar társadalom alacsony integráltsági fokának, belső meghasonlottságának, száz év óta tartó hol-forró-hol-hideg polgárháborúinak. Sok mindent – dokumentumokat és történeti munkákat – elolvastam az 1920-as versailles-i békekötésről, az első világháború nagy európai katasztrófáját záró és a második világháborút előkészítő békeműről, nagyjából, azt hiszem, tisztában vagyok a számadatokkal, a tényekkel. Ezekből a forrásszövegekből, történeti munkákból megtudható, hogy mi az, ami 1920-ban Trianonnal *bekövetkezett*, de nem tudható meg, mi az, ami *történt*.

Trianon elleni tüntetés a Városháza előtt 1920-ben Szegeden (Fortepan)

Erre a Trianon-mítosz válaszol mindmáig, nem válaszol azonban a „mítosztalanító”, szigorúan csak a tényeket számba vevő, statisztikai összefüggéseket leíró történetírás. Legalábbis nem ismerek a Trianon-mítosszal szemben egyetlen értelemre ható, koherens és hatékony alternatív történeti konceptust sem. Nyilván sokféle válasz lehetséges, de ha nincs válasz, marad a mítosz.

Kezdjük azzal, hogy Trianonnal 1920-ban Magyarország nem mennyiségileg, hanem minőségileg vált más országgá: egy birodalmi felépítésű, nagy léptékű, politikailag liberális autokráciájaként meghatározható, soknyelvű, sok-kultúrájú, sok nép lakta és alkotta, prosperáló nagy országból egycsapásra egynyelvű, egykultúrájú, szinte homogén kis országgá vált, szuverén területi nemzetállammá fél-liberális, majd nyíltan antiliberális politikai berendezkedéssel. Bezárult, becsukódott, magába süppedt. Trianon nemzeti katasztrófa volt, csak az a

kérdés, mire helyezük a hangsúlyt ebben a katasztrófában, mit tekintünk a legnagyobb veszteségnek. Ettől függ ugyanis a feladat meghatározása: mi volt, mi lett volna a teendő ezzel a veszteséggel, és hogy maradt-e még teendők velem, nem veszett-e el már minden sokkal korábban azzal, hogy a teendőt nem ismerték föl, elködösítették, nem végezték el. A szteretotíp válasz erre az, hogy természetesen a történeti vagy etnikai jogon magyar területek és az új határokon kívül rekedt magyar népesség veszett el, a teendő pedig az, hogy „mindent vissza!” Ezzel szemben én a legnagyobb veszteséget a birodalmi vagy nagyjátsági sokféleség, a belső nyelvi-kulturális, etnikai sokféleség, a heterogenitás, a kulturális, szellemi tágasság elvesztésében látom, és egy nyelvileg és kulturálisan homogén, magába zárkózó, minden másságtól, idegenségtől rettegő Magyarország kialakulásában. Ezt a veszteséget az új nemzetállamban egyedül egy liberális alkotmányosságon alapuló polgári demokratikus berendezkedés pluralizmusával, a nemzeti nyelven és kultúrán belüli sokféleséggel, tarkasággal, versengéssel és határon túli köztes kulturális terekkel való összekapcsolódással, hídépítéssel lehetett volna kompenzálni. Tudjuk, hogy egy ilyen berendezkedés kialakítása kudarcot vallott 1918-ban, 1945-48-ban, és a jelek szerint, ha kudarcot talán még nem is vallott, de megfenekleni látszik az 1989-es liberális, jogállami rendszerváltás után több mint két évtizeddel. Az antiliberalis és illiberalis szuverenitás égisze alatt végbement homogenizációt, a társadalmi elsivatagosodást egyelőre ellensúlyozza az Európai Unió nagy közös tere, az európai nemzetek új állampolgári hazája, az országok közötti határok átjárhatósága, még ha egyelőre azon az

áron is, hogy az egyre fojtogatóbb légkörű szuverén magyar sivatagból kivonult és az Unió más országaiba helyezte át élete színterét jó fél millió fiatal magyar és sok százezer nem fiatal.

De, elnézést, kicsit előre szaladtam, hadd térjek vissza oda, hogy Trianon katasztrófája egyben a magyar nemzetállam születési aktusa is volt, mert ezt egyáltalán nem hangsúlyozzák. Ezeréves államiság oda vagy ide, mégis, a trianoni békeszerződésben megszabott igazságtalan határok között történelmileg ezzel született meg a szuverén területi magyar nemzetállam. Igen, azon az áron, hogy a Monarchia-béli Magyar Királyság egész népességének – tudjuk – nagyjából egyharmadát, területének felét vesztette el. Persze, azt is tudjuk, hogy a Magyar Királyság területén élő népesség alig fele volt magyaroké és magyar identitású. Történhetett-e volna Magyarországgal ennél rosszabb? Történhetett. Közismert, hogy voltak tervek – elsősorban az Edward Benes-féle pánszláv tervre gondolok –, amelyek Magyarország teljes felosztására irányultak, szerbhorvát és csehszlovák közös határral. Még ez is, Magyarországnak Európa térképről való eltüntetése is benne volt a diplomáciai játék paklijában, ha nem is túl erős lapként, sok más lappal, amelyek rosszabbak voltak az 1920-ban húzott rossznál. Tehát nem a legrosszabb változat valósult meg, aminek nem kell örülni, de méltányolni azért lehet. Az, hogy miért nem a számunkra legjobb változat valósult meg, ki, hol, mikor mit rontott el, a diplomáciatörténet kérdése, bár fontos része a Trianon-mítosznak is, amennyiben valakinek, valakiknek az abszolút veszteségért, a nemzeti csődért valakinek el kell vinnie a balhét, felelősökre,

bűnbakokra, külső és belső gonoszok világösszeseküvésére van szükség.

De ami igazán érdekes, hogy a mítoszban és a konceptuálisan üres történetírásban egyaránt elsikkadt, hogy a „történelmi Magyarország” trianoni katasztrófája a szuverén magyar területi állam születési aktusa volt, a modern nemzeté válás szempontjából döntő fontosságú esemény. Mintha mindig is szuverén nemzetállam lettünk volna. Mintha ez magától értetődő volna. A mítossszal sehogy sem fér össze, hogy szuverén nemzetállami létünket a trianoni béke katasztrófájának köszönhetjük. Nem magunknak. A békekötésnek ezt a hozadékát, a független területi állam létrejöttét mindmáig elnyeli az abszolút veszteség gyásztudata, eltakarják a Nagy-Magyarország-térképek irredenta neobarokk giccsmatricái. Mintha a Magyar Királyságnak az Osztrák-Magyar Monarchiában elismert adminisztratív-birodalmi területe valaha is valamilyen magyar nemzetállam területének felelt volna meg. Mintha ezer éve egyfolytában szuverén nemzetállamban élnénk. Csakhogy a nemzetállam a modernitás képződménye. Sem I. István, sem Mátyás állama nem volt nemzetállam, mert akkor nemzetállamok egyáltalán nem léteztek, a királyságok birodalmi típusú államalakulatok voltak. A magyar nemzet fogalma pedig sokáig, tulajdonképpen 1848-ig nem az állampolgári nemzettel, hanem a nemesi nemzettel volt azonos. Még a Rákóczi-szabadságharc célja sem lehetett valamilyen nemzetállam, csak az abszolút monarchia. Maga a szuverenitás fogalma is ekkor és az abszolút uralkodóval kapcsolatban jelenik meg először a politikai gondolkodásban, tehát nem a nemzet, vagy a nép, hanem az abszolút uralkodó

szuverenitásaként. Az európai államiság története nem kezdődik, hanem végződik a szuverén nemzetállamokban. A kezdetet a birodalmi államok, majd az abszolút monarchiák adminisztratív államai jelentik, a bevégződést pedig a „posztnemzeti” állapot és egy európai szövetségi állam fölépítésének kényszere és lehetősége, amely egyelőre az Európai Unió fél-föderatív, fél-konföderatív, meglehetősen labilis képződményében ölt testet.

A szuverén területi nemzetállam – többnyire unitárius nemzetállam, ritkábban szövetségi állam – a polgári forradalmak és a polgári piacgazdaság, a kapitalizmus terméke. Márpedig Magyarország a török hódoltság után saját erejéből egyszer sem volt képes sem elvesztett birodalmi államiságát helyreállítani, sem az újkori abszolút monarchiák szuverenitását kivívni, ahogy sajnos, nem volt képes saját nemzetállami szuverenitását önerőből megteremteni 1848-ban, 1918-1919-ben és 1945-1948 között sem. Végző soron 1989-ben sem saját erejével vívta ki, hanem egy kivételes történelmi pillanat ajándékaként, nagyhatalmi végzések folytán kapta vissza tényleges szuverenitását, mint valami szerencsejavadat. A Nagy-Magyarország-térkép tehát egyfajta nemzeti szemellenző, bódítószert, neobarokk giccs – „Csonka-Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország!” –, mert ennek a térképnek soha nem felelt meg semmiféle szuverén magyar nemzetállam területe. Egyszerűen nem volt ilyen. De, még ha a magyar függetlenségi háborúk és polgári forradalmak győztek volna is, mind a nemzetiségi arányok, mind az e területen élő népek nemzeti függetlenségi törekvései kizárták, hogy ezen a „Nagy-Magyarország”-területen jöjjön létre a magyar területi nemzetállam. Azt viszont kétségkívül nem zárták ki, hogy a

mainál lényegesen nagyobb területen, az úgynevezett, persze korántsem mindig tisztán etnikai határok mentén jöjjön létre, akár úgy, hogy megint román, szlovák, szerb népesség is a magyar állam szuverenitása alá kerül, autonómiát élvező kisebbségként egy unitárius, vagy államalkotó népként egy szövetségi magyar államba, pontosan úgy, ahogy Trianon után magyarok milliói kerültek más nemzetállamok keretébe, sajnálatos módon egytől-egyig unitárius nemzetállamokéba, kisebbségi sorsra kárhozattva, autonómia nélkül, a két szövetségi típusú állam – a két világháború közötti Csehszlovákia és az 1945 utáni Jugoszlávia – részleges kivételével.

Az első kérdésem tehát az: miért kizárólag az abszolút veszteség aspektusában jelenik meg mindmáig a magyar társadalom tudatában Trianon, a – meglehetősen relatív – nyereségnek, a szuverén nemzetállam megszületésének aspektusában viszont egyáltalán nem? Mintha a „nyereség rovat” eleve hiányozna a magyar társadalom emlékezetének „könyveléséből”: mintha mi eleve csak a veszteséget volnánk hajlandók könyvelni, attól a – azt kell mondjam, tipikusan „kismagyar” – meggyőződéstől vezetettve, hogy mi minden nagy történelmi eseménynek csakis áldozatai, természetesen hősiiesen elbukó áldozatai lehetünk, akinek az általunk megmentett világ egyfolytában hálátlansággal fizet. Példának okáért mindmáig nem szerepel a rövid távú társadalmi emlékezet „nyereség rovatában”, hogy 1920 óta nem volt a trianoni veszteség tényleges reparálásának hatékonyabb eszköze, gyógyítóbb orvossága, mint Magyarország csatlakozása az Európai Unióhoz, hogy bizony nem szuverenitásunk harcias kidüllesztésével értük el, vívtuk ki a „trianoni határok”

átjárhatóságát, azt, hogy belépésünk óta minden nehézség nélkül átjárható „belső határokká” váltak, és mondjuk Debrecenből egy óra alatt Nagyváradon, Budapestről pedig Dunaszerdahelyen lehet az ember, hanem azzal értük el, hogy az európai államszövetséghez csatlakozva a nemzeti szuverenitás egy darabkájáról lemondunk. Természetesen a szuverenizmusból legitimációs ideológiát kovácsoló mai nemzeti-populista hatalomnak enyhén szólva nem áll érdekében ennek tudatosítása. De miért nem áll ellenfeleik érdekében? Mi akadályozza meg magát a társadalmat abban, hogy felismerje: egész Kelet-Közép-Európában leginkább épp a „trianoni Magyarország” nemzeti érdeke, létérdeke volt az Unióhoz való csatlakozás, vagyis az államhatárok „légiesedése”, és nemzeti érdekeinkkel kiváltképp nekünk ellentétes az Unión belülré került szuverén államhatárok – a trianoni határok – bármilyen okból történő szuverén megkeményítése, megerősítése, átjárhatóságuk megnehezítése. Nem költői kérdések ezek, és a továbbiakban igyekszem majd válaszolni is rájuk.

Trianon mindmáig csomópont a magyar társadalmi emlékezetben, azt is mondhatnám: erre a csomóra kötött emlékezet ez, amelyben az elmúlt száz év történelmének szinte összes szála valamiképpen összefut, egyben tehát megkerülhetetlen kiindulópontja a társadalmi, a nemzeti öneszmélésnek abból az ájulattól vagy narkózisból, amelyből csak nagy ritkán, egy-egy euforikus történelmi pillanatra ébredt fel, tért magához. Ma sincs eszméletén. Lehet, hogy egyenként, mint egyének eszméletünkön vagyunk, de mint közösség, mint társadalmi cselekvéseggyüttes szinte teljes eszméletvesztésben

élünk: álom és ébrenlét határán. Ezért olyan könnyen irányítható, formálható, megosztható, megvezethető a magyar társadalom. Ahhoz, hogy a magyar társadalmat ne csak történelmi megrázkódtatások térítsék rövid időre eszméletre, új, képzetes, jól felfogható értelmi nyelvre, új konceptuális keretekre van szükség, amelyek azonban nem indulhatnak ki másból, mint ami a narkotikus álomba sülyedt társadalom tudatának mélyén van, a törésekből, traumákból és ebből a szempontból Trianon „emlékezet-csomója” különösen kedvező kiindulópont. Ha a Mohács óta szinte egyfolytában veszteség- és áldozat-központú, állam-vezérelte magyar vágygondolkodást és félelemgondolkodást a legcsekélyebb mértékben is meg akarjuk változtatni, elérve, hogy magára eszméljen, hogy megértse és uralhassa félelmeit és vágyait, amennyire erre egy modern politikai közösség a mediatizált tömegtársadalom korában egyáltalán képes lehet, akkor Trianonból kell kiindulnunk. Száz év tapasztalata mutatja, hogy Trianon értelmezésének teljes átengedése a még csak nem is polgári nacionalizmusnak, Trianon nemzeti bódítószerré válása hová vezet: permanens „belső Trianonhoz”, a nemzeti önfelszámoláshoz, a soknyelvű, sokkultúrájú magyar helynek élő és éltető oázisból egynyelvű, homogén kultúrájú szuverén sivataggá válásához. Erre a „sivatag-oázis” metaforára, amely Hannah Arendtől származik, még visszatérek.

Márpedig Trianonnak 1920 óta mindmáig szinte csak jobboldali nacionalista narratívája – elbeszélése, konceptusa, kerete vagy frame-je – létezik, alternatív narratíva, baloldali vagy nem baloldali nincsen, csak nagyritkán, például Fülep Lajos és

Bibó István írásaiban pendül meg élesen egy másféle, nem önsorsrontó felfogásmód és katartikus átélésmód lehetősége. Nem az a baj, hogy Trianon mint traumatikus emlékezetalakzat létezik a magyar társadalom közös tudatában, hanem az, hogy ez nem a nemzeti eszmélet, hanem a nemzet elaltatásának és elhülyítésének kiapadhatatlan forrása lett. A feladat tehát nem is a törés törlése – különben is törölhetetlen –, nem is emlékezetének „kriptásítása”, hanem tudatosítása, az eszmélet felszínére hozása. Általánosságban azt hiszem, Trianonról is elmondható, hogy aki magyar létére nem sajnálja azt a lehetőséget, azt a nagyléptékű országot, ami Trianonnal elveszett, annak nincs szíve, de aki azt képzelem, hogy ez az elveszített nagy ország, Nagy-Magyarország területi nemzetállam volt, annak nincs esze. Aki pedig a sajnálatból nemzeti önsajnálatot, az önsajnálatból sérelmi nemzetpolitikát csinál, és ebbe temetkezik, és próbálja temetni nemzetét, az még a kis országgá válás nagy lehetőségét is el fogja veszíteni, ahogy az a két világháború között meg is történt máig ható következményekkel.

Mindezért úgy látom, hogy egy alternatív Trianon-narratíva kidolgozásának elmulasztásával az elmúlt száz évben, Trianon iránti érzéketlenségével, olykor doktrinerségével, politikai sterilitásával a magyarországi liberális és nem-liberális baloldal is hozzájárult ahhoz, hogy a nacionalista Trianon-mítosz, a már születésekor avított és dohos „úri-keresztény” Trianon-giccs maradhatott Trianon uralkodó, ha ugyan nem egyetlen narratívája és értelmezési kerete az eszméletlenségbe taszított, hazug álmvilágba menekülő magyar társadalom emlékezetében. Nem csak ezért, de ezért is rekedt meg a trianoni veszteséget követő,

lélektanilag elengedhetetlen társadalmi gyász munka – a veszteség elgyászolása – abban a fázisában, amelyben a gyászoló megkettőzi a világot és a veszteséget megpróbálja egy fantáziavilágba menekíteni. Ezt a fantáziavilágot szállította a neobarokk „úri-keresztény” Magyarország hivatalos propagandája – a „Nagy-Magyarország”, a „Csonka-Magyarország”, a „Kálvária keresztjére feszített ország” giccses gyászkliséire gondolok.

A Magyar Fájdalom szobra 1941. Budapest V.Szabadság tér (Fortepan Archívum). A felirat a talapzaton: „Ez a szobor a trianoni szerződés által elrabolt gyermekei sorsát sirató Magyarország fájdalmát jelképezi. Alkotója francia szobrász Emile Guillome. Ezen emlékművet a szenvedő magyar nemzetnek ajánlotta fel Magyarország angol barátja Viscount Rothermere.”

Ezekkel a giccsdrapériákkal igyekezett elfedni a kasztos-rendies régi világ, egy kifejezetten nem-polgári világ restaurálását, megbénítani a rendies kereteket belülről feszegető társadalmi cselekvést, megakadályozni, hogy a magyar társadalom elgyászolva a veszteséget túljusson a letargián és valóságos, égető kérdések felé fordulva sikeresen, polgári és demokratikus módon berendezkedhessen békeszerződés alkotta új államában, és lépésről-lépésre kimunkálja a kulturális és gazdasági integrációnak azokat a békés közlekedési, együttműködési módjait, az összekötő utakat és hidakat, amelyek a határon inneni és túli magyarokat és nem magyarokat egy határokfölötti közös világban kapcsolhatják össze. A polgári átalakulás feltartóztatása, a rendi viszonyok konzerválása és a külső Trianon befelé fordítása volt a fő oka annak a látszatnak, mintha nekünk magyaroknak – Babits-csal szövege szerint – nem lenne „tehetségünk a kicsiséghez”, mert nagyok, nagyon nagyok már csak álmainkban, nagyoló giccsfantáziáinkban lehetünk. Miért volt meg például „sógorainknak”, az osztrákoknak a tehetsége a kicsiséghez, noha bizonyos nézőpontból még többet veszítettek a versailles-i békekötéssel, mint mi, magyarok. Azért, mert náluk végül is győzött a polgári forradalom, 1918 után nem következett sem 1919, sem 1920, talán mert polgárságuk eleve erősebb volt, és mert az ausztriai közgondolkodásra nem nyomta rá olyan mértékben bélyegét a „nemesi nemzet” hagyománya, főleg az államból élő dzsentri hamis, önheroizáló mítosza, mint a magyaréra. Persze, azért náluk is maradt valami az elveszített birodalom giccsfantáziáiból, ezért is hajtották fejüket később

olyan lelkesen néhai honfitársuk „Harmadik Birodalmának” igájába.

Egy alternatív Trianon-konceptus kialakításához kezdetnek elég volna egy konceptuális ábécé megteremtése és folyamatos olvasásának megtanítása. Mert nem az édes semmitnemtudással kell itt szembenézni, azzal, aki semmit nem tud, mindig könnyű szót érteni, ahogy azzal is, aki nagytudású, azaz tudja már, hogy semmit nem tud. A többség azonban a csöppnyi tudástól kótyagosak dühödt és kérlelhetetlen magabiztosságával használ tökéletesen értelmetlenül, artikulálatlanul, hamisan vagy mitikus értelemben fogalmakat, ezért képtelen kibetűzni a történelem konceptusát, sőt, saját élete konceptusát is. E tekintetben teljes a funkcionális analfabetizmus. Az úgynevezett „objektív” tények, statisztikai adatok, számsorok önmagukban, vagyis erős, világos konceptus nélkül semmit nem mondanak, és semmit nem érnek a megkótyagosító mitikus tudással szemben. Sőt, a konceptustól mint valami tudománytalanságtól óvakodó történész, aki azt hiszi, hogy a konceptust számokkal és tényekkel helyettesítheti, a történeti anyagban szereplő vagy a mitikus közbeszédben bevett fogalmakat gyakran maga is reflektálatlanul, naivan használja. Mintha úgy gondolná, hogy ezek nem is igazán lényegesek, a fogalmak puha, képlékeny dolgok a kemény számokhoz és kemény tényadatokhoz képest. Hadd hozzam példának barátom és kitűnő kollegám, Romsics Ignác *Trianon és Holokausz*t című 2012-ben megjelent írását, amit sajnos, csak mostanában olvastam, pedig címében szinte megegyezik annak az írásomnak a címével, amelyre előljáróban már hivatkoztam, csak a fogalmak megnevezése más és a szórend fordított: *Auschwitz és*

Trianon. Romsics írása a számok, statisztikai és tényadatok valóságos kincsesbányája, és ennyiben rövid idő alatt nagyon sok mindent tudhat meg belőle az, aki nem jártas a témakörben, konceptuálisan azonban nem mond semmit: a két sarokba hordott számok és tények halmai közötti összefüggés vagy össze nem függés homályban marad, sem „Trianon” neve, sem a „Holokauszt” neve nem konceptusok nevei, ugyanakkor egy sor konceptuális megnevezés – például az, hogy „keresztény” vagy „zsidó” – teljesen reflektálatlan marad az írásban. Föl sem merül, hogy a „zsidó” vagy a „keresztény” a két világháború közötti magyar társadalomban nem önmegnevezések, nem magukat ekként, e néven identifikáló társadalmi csoportok nevei, hanem az államhatalomnak a társadalmat megosztva manipuláló megnevezései, az adminisztratív erőszak azonosító formulái, még hozzá nem a szokásos hatósági, adminisztratív-bürokratikus nyilvántartásba vétel – népszámlási adatok, felekezeti megoszlási adatok – céljából, hanem kifejezetten a diszkrimináció szándékával. Akkor viszont több, mint aggályos reflektálatlanul, tisztán leíró értelemben átvenni a korabeli hatalmi gyakorlat leírásában ugyanennek a hatalomnak a saját artikulációs elveit, konceptuális sémáit, azonosításait, megnevezéseit. Hiszen a hatalmi praxisban korántsem leíró értelemben nevezték meg, és a „származás” közös nevezőjére hozva a legkülönbélebb egyéneket, éppen ezzel a névadással hozták létre a „keresztények” és a „zsidók” egymással antagonisztikusan szembeállított társadalmi csoportjait, utóbbiak hátrányos megkülönböztetése, jogfosztása, az állampolgári közösségből kizárása céljából. A nevek, megnevezések tehát korántsem ártatlanok, sőt, kifejezetten ártó

szándékúak, amit csak konceptusuk artikulálásával mutathatunk meg. Az artikulációnak azt is meg kell mutatnia, mennyire mást jelentettek, hányféle értelemben használták ugyanezeket a neveket az ókorban, a középkorban, hogy mit jelent vallási kategóriákból származási kategóriákat csinálni, mit jelent a polgári társadalomban a vallási hovatartozás, mit jelent a származás. Egyáltalán miért és milyen régi vagy új értelemben kerül elő a származás, az állampolgárok származás szerinti azonosítása 1920 után egy sor polgári társadalomban?

Visszatérek oda, hogy Trianon mitikus konceptusával csak egy új konceptus veheti fel a küzdelmet és ennek az alapfogalmak artikulálásával, vagyis a konceptuális ábécével kell kezdődnie. Másként nem lehet kibetűzni, azaz megvilágítani a leggyakrabban használt fogalmakat, szétfoszlatni a bálványképeket, ködképeket, barlangképeket. Olyanokra gondolok, mint mondjuk „keresztény világ”, „Európa”, „nemesi nemzet”, „szuverenitás”, „zsidó”, „magyar”, „antiszemitizmus”, „birodalom”, „háború”, „Nagy-Magyarország”, „rendiség”, „etnikum”, „liberális” és így tovább. Hadd hozzak szemléltetésül néhány példát.

Mondjuk azt, hogy „liberális”: állítom például, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia, tehát az 1867-es Kiegyezés utáni Habsburg Birodalom liberális autokrácia volt. De mit jelent ebben az esetben az, hogy liberális? Hogy lehet egy autokrácia liberális? Hát lehetséges liberalizmus demokrácia nélkül? Ugyanúgy lehetséges, mint demokrácia liberalizmus nélkül. A liberalizmus egyáltalán nem demokráciát, hanem liberális alkotmányosságot jelent a 19. században. Választáson alapuló többségi uralom, vagyis demokrácia és liberális alkotmányosság csak 1945 után

kezdik feltételezni egymást. Nagy-Britanniában, Európa mai értelemben legdemokratikusabbnak tűnő országában, még 1830-ban is a teljes lakosságnak csak 2 %-a vehetett részt a parlament alsó házában megválasztásában és ez a mutató az 1880-as években is 40 % körül mozgott. A liberális alkotmányosság ugyanis a hatalom – bármely hatalom: a király vagy a nép szuverén hatalma – jogi korlátok közé szorítását, hatalmi ellensúlyokkal, különféle kontrol-mechanizmusokkal való féken tartását jelenti. Mindegy, hogy egy kisebbség vagy a többség uralkodik: mértékre kell szabni a hatalmát, körül kell bástyázni, különben elszabadul és ellenünk – alattvalói vagy választói ellen – fordul. A nép saját hatalma, a többség hatalma, az ötpercenként a népre hivatkozó hatalom is. Ez a liberális alkotmányosság, ez a liberális demokrácia. Az illiberális demokrácia pedig ezeknek a gát- és védműveknek a részleges vagy teljes lebontása: a korlátlan és leválthatatlan hatalom rendszere, amely ceremoniális szintre degradálódott, felülről irányított választásokkal legitimálja demokratikus jellegét. Ilyesmivel kezdődhetne szerintem egy konceptus artikulálása, felbontása, értelmének felszínre hozása. Ezt nevezem ábécének, amit tényleg iskolában kellene tanítani.

Egy másik példa a „származási nemzet” neobarokk, „úri-keresztényi” konceptusa, ami lényegében a tényleg származáson alapuló „nemesi nemzet” már 1848-ban félresöpört fogalmának kétszeresen is hamis kiterjesztése: először is azért, mert a nemesi származás nem kötődött a nemzeti hovatartozáshoz, a nemesi nemzet politikai teste minden nemest inkorporált, függetlenül attól magyar származású volt-e vagy román, mint például a Hunyadiak. Másodsor pedig, ha volt vallás, amely nem a származáson alapult,

akkor a pontosan a kereszténység. Létezik olyan, hogy keresztény származás? Hiszen ez az első vallás a világtörténelemben, amelyik azzal kezdődik, hogy nincs többé görög, nincs többé zsidó. Bele lehet talán születni „biológiailag” a kereszténységbe? Attól, hogy valaki keresztény szülőktől származik maga is keresztény lesz? Vagy attól lesz keresztény, hogy magát kereszténynek nevező nép vagy nemzet sarja? Mindenki tudja, hogy nem, de csak kivételes esetben és kevesen tudatosítják is magukban. Vagyis az 1942-es hírhedt magyar fajvédelmi törvény a legsajátábban keresztény szempontból is nonszensz. A zsidóságot üldözték a középkori keresztény világban, de nem származásáért, hanem vallási különállásáért, azért, hogy nem akar keresztény lenni. A származás semmit nem jelentett. Egyébként a nemzeti vagy etnikai hovatartozás sem. Ahhoz, hogy valaki keresztény legyen először is a keresztség szentségében kell részesülnie, másodszor pedig, érettebb korában, amikor a hitelveket tudatosan is magáévá tette már, a bérmálás szentségében. Mindenesetre vallási szempontból mindenféle genetikától, etnikai hovatartozástól, bőrszíntől függetlenül bárki bármikor kereszténnyé válhat. Máskülönben hiszen hová tennék az első keresztények zsidó származását, Mária származását, Jézus emberi természetének származását, körülmetélését, tanítványainak, az apostoloknak a származását, a Saulusból lett Paulus, Pál apostol származását? Ők aligha tudtak volna felmutatni keresztény felmenőket. A „származási kereszténységre” alapozott magyar fajvédelmi törvény értelmében tehát „zsidóknak” minősültek volna, akiket ki kell zárni az igazi, a „származási” keresztények társadalmából. A kereszténységből

leszármazási elvet, faji elvet fabrikálni tehát igazi *contradictio in adjecto*. Nonszensz. De az 1942-es magyar fajvédelmi törvény éppen ezt tette, nemcsak a nemzetből, hanem a népből is kirekesztve a keresztény felmenőket legalább harmadízigen mindkét oldalról felmutatni nem tudó zsidó felekezetűeket és ezzel tulajdonképpen „homo sacer” csinált belőlük, akivel bármi megtehető, akár meg is ölhető. Katolikus anyám, aki persze nem ismerte a fajvédelmi törvényt, csak tette, ami kell, azt mondogatta némi rátartisággal, hogy mi bizony, mármint az ő családja és ebbe persze a fiait, engem is beleértett, „őskeresztények” vagyunk, mármint abban az értelemben, hogy felmenőink a megfoghatatlan kezdetekig visszamenőleg keresztények voltak, keresztények, azaz nem zsidók. De mi az, hogy „őskeresztény”, mi az, hogy „zsidó”? A természet csinálja talán a keresztényeket, ahogy nemeseket, királyokat, orrokat és füleket csinál? Hát hiszen még magyarnak, szlováknak születni is nagy kérdés? Minek született Petőfi? Magyarnak? „Magyar vagyok, magyarnak születtem” – írja híres versében és nincs okunk kételkedni benne, hogy ez nem „költői túlzás”, hanem legőszintébb hitvallása. De akkor a „magyarság” mégsem származás, hanem identifikáció kérdése, hiszen Petőfinek anyja szlovák, apja pedig szerb volt. Kiderül tehát, hogy egy szlovák és egy szerb házasságából igazi magyar születet. Ergo: a nemzet nem származási kategória, nem etnikai, genetikai leszármazáson, nem is felekezeti hovatartozáson alapul. Ha magamat veszem, aki úgynevezett „vegyes házasságból” születtem, tipikus magyar végtermék vagyok. Katolikus ágon azért ismerhetem felmenőimet az ükszülőkig, mert nagyszüleim a fajvédelmi törvénynek engedelmessé sietve beszerezték az

„érintetlenségüket” igazoló keresztleveleket, ezeket a valóságos menleveleket, amelyek mentesítettek a „származásbűn” véelme alól. Zsidó ágon, apai oldalon viszont, ahol természetesen nem lehettek ilyen menlevelek, vagyis a „származásbűn” rábizonyult felmenőimre, ott nem volt menekvés, legfeljebb túlélés, de vidéken élő dédnagyanyám, lányával, vejével unokájával együtt Auschwitzban, a gázkamrában végezte. Ergo? Ergo magyar vagyok, magyarnak születtem. Ez a pár példa talán érzékelteti valamelyest, mire gondoltam, amikor az előbb egy konceptuális ábécé megalkotásáról és a konceptuális betűvetés megtanításáról beszéltem.

Ezek után röviden visszatérek saját alternatívának szánt Trianon-konceptusomra, amely a mitizáló konceptus artikulálásán alapul. A rendies ellenforradalom nemzetaltató, bajokat elfedő, erkölcsileg lehúzó Trianon-mítoszának köszönhetően vált a magyar mentalitás jellegadó vonásává az a hamis meggyőződés, hogy ekkora területen mi nem vagyunk életképesek, és, hogy az egész világ ellenünk van, minden rossz kívülről jön, ha pedig belülről, akkor az a kívülről jöttek, a „belső idegenek”, ilyen-olyan rontásunkra törő, ártó erők, amelyek – mint azt nap mint nap hallhatjuk miniszterelnökünk szájából, csak ma ilyen-olyan „háttérhatalmakról”, „Brüsszel szekértolóiról” – szüntelen a nemzet elveszejtésén dolgoznak. Mondhatnánk: a magyar nemzet elveszejtésének robotosai. Holott, aki eszméletén van, pontosan tudja, hogy éppen az ilyen beszéd nemzetrontó, az ilyen politika okozza a nemzet hanyatlását, romlását, pusztulását, még fogyását is, mint azt a két világháború közötti korszak végső, Trianon katasztrófájánál összehasonlíthatatlanul katasztrófálisabb

végkifejlete mutatta közel másfél millió hallottjával, benne fél milliónál is több zsidóként azonosított magyar állampolgár meggyilkolásával, kifosztott lakosaival, földönfutóival, szülőhelyükről kitelepített magyarjaival és Magyarországról elűzött svábjaival, és persze a trianoni határok változatlan 1947-es helyreállításával.

Ezért állítom, hogy nem a külső összezsugorodás, a nagyarányú terület- népesség- és erőforrás-vesztés volt Trianon igazi katasztrófája, hanem az, ami az igazságtalan békekötésből, a terület- népesség- és erőforrás-vesztésből önmagában nem következett: a „belső Trianon”, vagyis a „nemzettest” – az új nemzetállam politikai teste – folyamatos belső csonkolása – ez lett az igazi Csonka-Magyarország! – származási alapon, szociális és etnikai-felekezeti határok mentén. A „belső Trianon” a „nemzetidegennek” nyilvánított – a polgári átalakulásban döntő szerepet játszó – társadalmi csoportoknak, egész osztályoknak – az organicista test-metaforánál maradva: a társadalom legsajátabb testrészeinek – levagdosása a nemzet testéről. Ezt a „belső Trianont”, a permanens társadalmi öncsonkolást, önfelszámolást, önsorsrontást látom az igazi tragédiának, amely 1944-1946 között jutott tetőpontjára, ami azóta történt, és történik még ma is, már csak epilógusa lehet ennek a végtörténetnek. Lesz-e új történet, kiszabadulás Trianon sivatagi fogságából, ez a jelen és a legközelebbi jövő kérdése.

A „belső Trianon” fő oka, hogy 1920-ban megszületett ugyan a szuverén magyar nemzetállam, de nem született meg vele együtt a polgári értelemben vett, állampolgári, emberi jogegyenlőségen és szabadságjogokon alapuló politikai nemzet, a

szuverén nép, mivel az ellenforradalmi restauráció – némi korrekcióval és imitatív-reprezentációs jelleggel – visszaállította a rendi nemzetet. A politikai nemzet az autokratikus állam kreálta „úri-keresztény” középosztállyal azonosult, azaz kirekesztődött belőle a társadalom túlnyomó többsége. Ennek a kvázi-rendies, „újbarokk” társadalmi osztálynak a zömét – mint azt még Szekfű Gyula nagyszerűen megmutatta a *Három nemzedékben* – korántsem a régi nemesség, mégcsak nem is a 19. századi dzsentrif adta, hanem a kereszténységből – kereszténységellenesen – származási kategóriát csináló és úri allűröket, úri neveket fölvev, jórészt frissen asszimilálódottakból álló hivatalnoki-katonai és polgári-kispolgári elem, amely aztán – polgárellenesen, piac- és vállalkozásellenesen – származási alapra helyezte a teljesítményt, az eredményességet és hatékonyságot, ezen a kifundált „úri-keresztényi” származási alapon követelve magának versenyelőnyt, előjogokat, erőforrásokat, posztokat és megrendeléseket a „nem-úrikeresztényi”, döntően zsidó eredetű magyar polgársággal szemben. És ez csupán a kezdet volt. Ismeretes, hogy a neobarokk társadalom „úri-keresztényi” középosztályának előjogaiból utóbb nyílt jogfosztás, üldözés és vagyonfosztás lett, a magyar zsidóságnak mint „származási idegennek” a részleges, majd teljes kirekesztése a nemzet gazdasági, kulturális életéből, utóbb pedig deportálása az ország területéről – egyenesen a halálba. Ennek a folyamatnak a végpontja, a magyar történelem kétségtelen mélypontja a „legnagyobb magyar temetőnek” mondott Auschwitz. De ne feledjük, hogy ebben az 1920-ben megszületett szuverén magyar nemzetállamban korántsem csak a zsidó származású vagy

felekezeti, zömében magyar ajkú és magyar kultúrájú polgárság számított „nemzetidegennek” az állam kreálta újrendiség, az „úri-keresztény” középosztályi kaszt szemszögéből, hanem az ipari munkásság is, amely a megkésett és birodalmi keretben zajló magyar polgárosulás sajátos színezetének megfelelően etnikailag maga is jórészt nem-magyar eredetű volt, nagy számú asszimilálódott némettel és szlovákkal, és különösen 1919-es színrelépése óta „idegenszívűnek”, „nemzetietlennek” vagyis „internacionalistának” számított. De az „úri-keresztény nemzettestben” ugyancsak nem volt helyük a magyar parasztság millióinak sem. Miközben tehát az „úri-keresztény középosztály” a „nemzettestnek” a trianoni határokkal levágott részeit siratta, ő maga a nemzetállam saját területén húzva válaszfalakat és határokat, nem győzte lenyesni a dicső „nemzettestről” a „nemzetidegeneket”, vagyis a „nem-urakat” és „nem-keresztényeket”, a valóságban a magyar társadalom eleven tagjait, éltető testrészeit. Ezt nevezem „belső Trianonnak”. Az „úri-keresztény középosztályban” nemcsak, sőt, nem is elsősorban a „zsidó”, hanem a „proli” és a „paraszt” is szitokszónak számítottak: „lezsidózni”, „leparasztozni”, „leprolizni” valakit az elhatárolás és kirekesztés verbális gesztusa volt, ha ugyan nem a testi síkra vetített szociális megvetésé és undoré, mint azt a „büdösparasztozás”, „büdösprolizás”, „büdöszsidózás”, „rohadtsvábozás” kiterjedt verbális gyakorlata mutatta, amiből mindmáig – tehát Auschwitz után hetven évvel is – elevenen él a „büdöscigányozás” és „rohadtszsidózás”.

Ezek e förtelmes társadalomlélektani tünetek, frusztráltságok, hisztériák, komplexusok, a magyar társadalom

önmaga ellen vívott háborúi, terméketlen, önpusztító megosztottságai, dezintegráltsága nem a kívülről elszenvedett Trianonból, hanem az ellenforradalmi rendszer „belső Trianonjának” – a politikai nemzet 1920-as halvaszületésének – a következményei, amelyeket csak megtévezett az 1945-48 közötti második köztársaság elvetélése, a politikai nemzet második halvaszületése, az 1948-as kommunista államcsíny és ellenforradalom, amely az „úri-keresztényi” nemzet helyére „munkásparaszt nemzetet” helyezte, most már ezen új, éppannyira állam-kreálta osztályszármazási alapon vagdosva le és rekesztve ki a nemzetből „szociális idegenként” az úri, főként azonban a polgári elemet, büntetve a polgári teljesítményt, a polgári észjárást, a polgári kultúrát, legalábbis a 60-as évek közepéig. Az államszocializmus „felpuhulásának” időszakától, a „konszolidációtól”, a rendszer és a magyar társadalom hallgatólagos „kiegyezésének” időszakától, különösen a 68-as a piaci reformoktól kezdődően aztán a „polgári minta” megint elfogadott lett, beindult egy felemás „második polgárosulás”, döntően ennek volt köszönhető az 1989-es rendszerváltás zökkenőmentessége. A zökkenők és egyre nagyobb zökkenők csak ez után következtek, mindenek előtt a „belső Trianon” újabb működésbe lépése formájában.

A „belső Trianont”, a társadalmi önfelszámolás, önfelörlés belső logikáját neveztem már többször említett írásomban – Hannah Arendt megvilágító erejű és termékeny metaforáját kölcsönvéve – a sivatag törvényének. Arendt a különböző emberek, népcsoportok, kultúrák, nyelvek között létesülő köztes és közös világot, tehát nem dolgok, hanem a cselekvések, az

interakciók, a dialógusok, a politikai és kulturális ténykedések világát, a „viszonyok világát” nevezi oázisnak. Ez az ember, a zoon politikon világa, a tulajdonképpeni politikai világ. Mármost a dolgokat könnyebb ugyan szétrombolni, mint a viszonyokat, de könnyebb is más dolgokkal helyettesíteni. Mondjuk, az 1944 végén felrobbantott Duna-hidakat vagy a szétlőtt Várnegyedek újjá lehetett építeni, de azoknak a viszonyoknak a világát, amelyek magyarok, zsidók, svábok, szlovákok között létesültek soha többé. A viszonyok világát nehezebb megsemmisíteni, de ha ez megtörtént, ha egyszer az emberek közötti viszonyokat sivataggá változtatták, akkor a viszonyokat létrehozó szabad emberi cselekvés helyét átveszi a sivatag törvénye, egy olyan pusztító folyamat, amelyet lehetetlen megállítani, mielőtt – Arendtet idézem – egy egész világot a maga teljes viszonygazdagságával a pusztulásba nem ránt. *Ebben az értelemben állítom, hogy az 1867-es Kiegyezéssel létrejött Osztrák-Magyar Monarchia multikulturális birodalmi életvilága, liberális autokráciája oázis volt az ország számára, a Trianonnal létrejött szuverén magyar területi nemzetállam szociálisan kasztos-rendies, kulturálisan szűkös, az átjárásokat és vegyüléseket tiltó, a kulturális, nyelvi, vallási másságok maradványait is felszámoló, a közös és köztes tereket, az emberek közötti viszonyokat leromboló világa viszont működésbe hozta a sivatag törvényét, amelyet az önfelszámolás, az önelpusztítás törvényének is nevezhetünk. Kérdés, van-e még erő Magyarországon, amely megállíthatja ezt a pusztító folyamatot? Kívülről ugyanis semmi és senki nem állíthatja meg, legfeljebb befagyaszthatja, ahogy az egyszer már a Szovjetunió*

külső birodalmi keretében az államszocializmus évtizedeiben megtörtént.

A „sivatag törvényét” csak a politikai közösséggé vált nemzet lelki és szellemi ereje lehetne képes megtörni. Fel kellene tudni végre ismerni, hogy az olyan mondatok, miszerint „nekünk” volt Trianon, „nekik” meg Auschwitz, nemcsak azért hibbantak, mert összemérhetetlen minőségek botrányos összemérését jelentik, hanem azért is – és ez a lényeg –, *mert nem két „nekünk” van, hanem csak egy.* Auschwitz és Trianon összekapcsolásával éppen azt a szerintem velejéig hamis és kártékony konceptust szeretném megtörni, hogy két „nekünk” van. Hogy Trianon a „miénk”, Auschwitz viszont nem a „miénk”. De még mennyire a miénk! Most nem a nemzeti, az osztársadalmi felelősség értelmében mondom azt, hogy a „miénk”, mert ebben az értelemben Auschwitz botránya oszthatatlanul közös, egész Európáé, a keresztény világból lett Európáé, az egész civilizált világé, a történeti Nyugaté, persze ezen belül aztán minden európai népnek megvan a maga külön felelőssége, kinek milyen és mekkora, de nemcsak a németeké, hanem a franciáké, az olaszoké, a briteké, nemcsak a magyaroké, hanem a szlovákoké, a románoké, a horvátoké, nem sorolom. Én itt a „magyar Auschwitzról”, a magyarokkal történt Auschwitzról beszélek, mint a magyar történelem szerves részéről, és az ebből eredő és nem múltó felelősségről méghozzá az Arendt-i „sivatag” összefüggésében. Hogyan lesz a Monarchia birodalmi életvilágának oázisából Trianon után sivatag, miért válik a sivatag törvénye az új magyar

hely, a szuverén magyar nemzetállam uralkodó törvényévé és hogyan torkollik ez a folyamat egy ponton a *magyar* Auschwitzba.

Ledöntött határkő a trianoni határnál Aggtelek és Kecskő között 1940-ben (FortePAN)